

TARBIYA JARAYONI VA UNING MOHIYATI HAMDA TARBIYA QONUNIYATLARI

Madiyeva G.A.

Jizzax politexnika instituti

Tayanch soʻzlar: taʼlim, tarbiya, pedagogika, nazariya, tarbiya nazariyasi, farzand tarbiyasi, tarbiya qonuniyatlari.

Ключевые слова: воспитание, воспитание, педагогика, теория, теория воспитания, воспитание детей, законы образования.

Key words: education, education, pedagogy, theory, education theory, child education, education laws.

Tarbiya nazariyasi pedagogika fanining bir qismi boʻlib, u tarbiyaviy jarayonning mazmuni, metodi va tashkil etilishi masalalarini oʻrganadi. Jamiyatimizning yangilanishi, taraqqiyoti oʻsib kelayotgan barkamol avlod tarbiyasi bilan bogʻliq jarayonni ham qaytadan koʻrib chiqishni taqozo etmoqda.

Tarbiya nazariyasi Markaziy Osiyo faylasuflarining tarbiya haqidagi fikrlariga va xalq pedagogikasining tarbiya borasidagi boy tajribalariga tayanadi. Tarbiya nazariyasi oʻz qoidalarini asoslash uchun falsafa, sotsiologiya, etika, estetika, fiziologiya, psixologiya fanlari maʼlumotlaridan foydalanadi. Tarbiya nazariyasi pedagogikaning boshqa boʻlimlari: pedagogikaning umumiy asoslari, taʼlim nazariyasi, maktabshunoslik bilan uzviy bogʻlangandir.

Hozirgizamon pedagogikasida tarbiya tarbiyachining tarbiyalanuvchi shaxsiga oddiy taʼsir koʻrsatishi emas, balki tarbiyachilar va tarbiyalanuvchilarning aniq bir maqsadga qaratilgan, bir-biri bilan hamkorlikda qiladigan munosabatlari va oʻzaro taʼsir koʻrsatishi ekanligi alohida taʼkidlanadi.

Tarbiya aqlli, odobli, mehnatsevar, bilimli, sogʻlom, eʼtiqodli, dili pok, har tomonlama maʼnaviy rivojlangan, vatanparvar, baynalmilal, insonparvar barkamol shaxsni shakllantirishni koʻzda tutadi. Tarbiya mahalliy, ijtimoiy-iqtisodiy shart-sharoitlar, milliy anʼanalar va mintaqalararo xususiyatlarni hisobga olgan holda olib boriladi.

Maktab butun tarbiya ishini hayot bilan hamohang tarzda, o'quvchilarga o'tmish, tarix, san'at haqidagi ma'lumotlarni chuqur o'rgatishi, xalq pedagogikasi asosida ish yuritishi, buyuk allomalarning farzand tarbiyasi borasidagi pedagogik qarashlarini va, shuningdek, inson ruhini chuqur o'rganib, sharqona urf-odatlar, an'analar asosida mehnat malakasini singdirishi lozim.

Tarbiya qonuniyatlari. Tarbiyaning maqsadini pedagoglar ham, ota-onalar ham yaxshi bilishlari lozim. Umumta'lim maktablarida tarbiyaning asosiy maqsadi sifatida shaxsning har tomonlama kamolotga erishuvi asos qilib olinadi.

Shaxsning har tomonlama kamolotga erishuvi, bu uning ayrim qirralari yoki xislatlarining to'laqonliligi, jismoniy, axloqiy, siyosiy, estetik qarashlari yig'indisini o'z ichiga oladi.

Tarbiya moddiy boyliklarni ishlab chiqarish usuliga, jamiyatning ijtimoiy tuzilishiga, siyosiy tizimga, mafkuraga bog'liqdir.

Tarbiyaning shaxs rivojlanishi bilan birligi va o'zaro bog'liqligi uning muhim qonuniyati hisoblanadi.

Tarbiya nazariyasida ham pedagogika fanida bo'lgani kabi, yangi vujudga kelayotgan qarashlar bilan eskirib borayotgan qarashlar o'rtasida kurash ketgan. Tarbiya nazariyasidagi va amaliyotidagi muhim yo'nalishlarni tanqidiy o'rganmay turib, tarbiya nazariyasining asosiy masalalarini tushuna olish qiyin. Keng tarqalgan nazariyalardan biri avtoritar (boshqalarga ko'r-ko'rona bo'ysinish) tarbiya nazariyasi edi. Avtoritar tarbiya XVI asrda paydo bo'lib, hozirda Ispaniyada, Lotin Amerikasining ba'zi mamlakatlarida yaqqol ifodasini topgan. Avtoritar tarbiyani ilmiy ravishda asoslab berishga uringan nemis pedagogi Fridrix Gerbart (1771-1841) bola tug'ilganda «yovvoyi sho'xlikka» xos bo'lish fikrini olg'a suradi.[1]

Shu bilan u tartibni buzgan o'quvchilar uchun jarima jurnalini

tashkil etishni taklif etadi. U tartibni buzgan o'quvchilarni ovqatsiz qoldirish, burchakka turg'izib qo'yish, karserga qamash, jarimaga tortish kabi jazolash turlarini joriy etadi.

Avtoritar tarbiyani birinchi bo'lib J.J. Russo tanqid qildi va o'zining erkin tarbiya nazariyasini ilgari surdi.

O'zbek maktablarida ta'lim-tarbiya bir-biridan ajralmas deb hisoblanadi. Sinfdagi har qanday ish doimo tarbiyaviy ishdir, biroq tarbiyaviy ishlarni ta'lim berish bilan cheklash mumkin emas. Tarbiya yosh avlodni muayyan maqsad yo'lida har tomonlama o'stirish, uning ongi va xulq-atvorini shakllantirish jarayonidir.

Tarbiya – ma’naviy manbalar va hozirgi zamon talablari va ehtiyojlarini nazarda tutgan holda, o’qituvchining o’quvchi bilan aniq bir maqsadga qaratilgan o’zaro amaliy va nazariy muloqotidir.

Tarbiya – tarbiyachi xohlagan sifatlarni tarbiyalanuvchiga singdirish uchun tarbiyalanuvchining ruhiyatiga ma’lum bir maqsadga qarata va muntazam ta’sir qilishidir.

Bu xildagi ta’rif tarbiya tushunchasiga kiradigan hamma narsani, chunonchi: muayyan dunyoqarash, axloq, ijtimoiy xulq-atvor qoidalarini singdirish, muayyan xarakter va iroda, odat va axloq yaratishni o’z ichiga oladi.

Tarbiya – shaxsni maqsadga muvofiq takomillashtirish uchun uyushtirilgan pedagogik jarayon bo’lib, tarbiyalanuvchining shaxsiga muntazam va tizimli ta’sir etish imkonini beradi.

Tarbiya jarayonida bolalarning hayoti va faoliyatini pedagogik jihatdan to’g’ri uyushtirish g’oyat muhimdir.

Faoliyat jarayonida bola tashqaridan kelayotgan tarbiyaviy ta’sirga nisbatan ma’lum munosabatda bo’ladi. Bu munosabat shaxsning ichki ehtiyoji va xohishlarini ifodalaydi.

Psixologlar va pedagoglarning tadqiqotlari shaxsga tashqi omillarning (xoh ijobiy, xoh salbiy) ta’siri bolaning ularga munosabatiga bog’liqligini ko’rsatadi. Bolaning shaxsiy tajribasi ehtiyojlari tashqi ta’sirga munosabatini belgilab beradi va uning xulqida aks etadi. Shuning uchun bola faoliyatini uyushtirishning o’zigina kifoya qilmaydi. To’g’ri tarbiyalash uchun tarbiyalanuvchining bu faoliyatga nisbatan qalbida paydo bo’layotgan munosabatni, turli xil kechinmalarni qanday anglashini, baholashini, his qilishini hamda ulardan o’zi uchun nimalarni maqsad qilib olayotganini bilish zarur.

Yana shuni hisobga olish kerakki, bularning barchasi turli kishilar bilan aloqa qilish, jamoadagi munosabatlar asosida ro’y beradi. Bola ulg’aya borishi bilan bu xil aloqa va munosabatlar murakkablashib boradi va bola

shaxsining kamolga yetishida yo ijobiy yoki salbiy ta’sir etadi. Shuning uchun tarbiya maqsadga muvofiq muntazam ta’sir etishni ko’zda tutadi. Zero, shu yo’l bilan jamiyatning shaxsga qo’yadigan talablari tarbiyalanuvchining xulqini idora qilib turuvchi ichki ehtiyojga aylanadi.

Tarbiya jarayonida o’quvchining onginigina emas, balki his-tuyg’ularini ham o’stirib borish, unda jamiyatning shaxsga qo’yadigan axloqiy talablariga muvofiq keladigan xulqiy malaka va odatlarni hosil qilish lozim. Bunga erishish uchun o’quvchining ongiga (ta’lim jarayoni asosida), hissiyotiga (darsda va sinfdan tashqari ishlarda) va irodasiga (faoliyatni uyushtirish, xulqni idora qilish jarayonida) muntazam ta’sir etib boriladi. Agar o’quvchini

tarbiyalashda bulardan birortasi (ongi, hissiyoti, irodasi) e'tibordan chetda qolsa, maqsadga erishish qiyinlashadi. Shuning uchun tarbiya jarayoni ko'p qirrali va murakkabdir. Maktabdagi tarbiya jarayoni to'xtovsiz davom etadigan jarayon bo'lib, unga o'qituvchi tarbiyachi rahbarlik qiladi va u tarbiyaning ayni vaqt uchun zarur bo'lgan maqsadini, shu maqsadni hal qilishga xizmat etadigan faoliyatini belgilaydi. O'quvchilarning shu faoliyatida ishtirok etishini ta'minlab, ular o'rtasida ijtimoiy, jamoa va o'rtoqlik aloqalari va munosabati uchun sharoit yaratadi.[2]

O'quvchilarni faoliyatda qatnashishlari orqali ularning mustaqilligi, ijodiy tashabbuskorligi o'sib borishiga erishiladi. Ana shu jarayonda bolaning qarashlari, e'tiqodlari va voqea hodisalarga nisbatan o'z nuqtayi nazarini vujudga keladi hamda mustahkamlanib boradi. Bular bolaning atrof- muhitning ta'siriga qanday munosabatda bo'lishini belgilaydi.

Shunday qilib, maktabdagi tarbiya inson shaxsini shakllantirish va kamolga yetkazish jarayonidan iborat bo'lib, uning mazmuni ta'limdagidek alohida predmetlarda emas, balki o'quvchilarning hayot faoliyati va o'zaro munosabatlaridan tashkil topadi. Mana shulardan tarbiya jarayonining o'ziga xos xususiyatlari kelib chiqadi.

Adabiyotlar:

1. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. -С-Пб: Питер, 2001.
2. Усманова А.А. Динамика социально-политического развития молодежи (на примере анализа научных изысканий студентов) //Общественное мнение. Права человека, №2. 2011. -С.108-116.
3. Yakubov, Fazliddin Utaganovich. "Improving communicative language skills through role playing activity." *Science and Education* 3.2 (2022): 1006-1010.
4. Qo'ychieva, Z. I. (2022). Talabalarda liderlik qobiliyatini rivojlantirishning ayrim metodologik masalalari. *Science and Education*, 3(2), 908-913.
5. Shodiyev, Muhiddin, and Fazliddin Yakubov. "Ko'nikma va malakalarni shakllantiruvchi o'qitish mashqlari-kommunikativ leksikani orgatishning asosi." *Zamonaviy innovatsion tadqiqotlarning dolzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari: yechimlar va istiqbollari* 1.1 (2022): 635-638.
6. Madiyeva, Gavhar Abdulazimovna. "Ta'limda yangi innovatsion modelni tatbiq qilishning ahamiyati." *Science and Education* 3.2 (2022): 777-780.

РЕЗЮМЕ

Mazkur maqolada umumta'lim maktablari va oliy ta'lim muassasalarida tarbiya nazariyasi, uning mohiyati qonuniyatlari tahlil qilinadi.

РЕЗЮМЕ

В данной статье анализируется теория образования в общеобразовательных школах и высших учебных заведениях, ее сущность и закономерности.

SUMMARY

This article analyzes the theory of education in general schools and higher education institutions, its essence and laws.